

*Éltető Andrea,
PhD, tudományos főmunkatárs, MTA Világgazdasági Kutató Intézet*

*Hercsuth Andrea,
közgazdász, közigazdász tanácsadó, Estudios Informes Navarra SL*

Katalónia modernizációja és a katalán modell

Bevezetés

Katalónia ma az Európai Uniónak egy olyan fejlett régiója, ami szinte "állam az államban". Nem csak társadalmi, nyelvi kulturális hagyományait és jellemzőit tekintve különül el a spanyol anyaországtól, hanem gazdasági fejlettsége is kiemelkedő. A katalán modernizáció a huszadik század egyik sikertörténete, ami Magyarország számára is több tanulságot hordoz.

I. A katalán nacionalizmus történelmi gyökerei, Katalónia autonómiája

A katalán nemzeti mozgalom már az 1833 és 1850 közötti időszakban irodalmi irányzatként jelentkezett. Megélénkült a katalán nyelvű színházi élet, sajtó, és sorra alakultak az egyesületek. Míg Spanyolország többi részét a régi, hagyományos életmód, az idegenkedés a felhalmozástól és a befektetéstől, illetve a hidalgók és a hadsereg világa határozta meg, addig Katalóniában az aktív polgárságnak köszönhetően kialakult egy jómódú középréteg, amelyre a munkaszeretet, a takarékoság és az egyéni erőfeszítés becsülete volt jellemző. Az öntudatra ébredés, a közös érdek, mint például a helyi ipar védelme, társadalmi réteg szerinti hovatartozástól függetlenül erősítette a helyi szolidaritást. Megjelent a nemzeti szuverenitás gondolata és a politikai önrendelkezés óhaja.¹

1892-ben a Katalán Unió nevű szervezet katalán parlament felállítását követelte, és ezt támogatta mind a katalán nagytőke, mind a katalán egyházi hierarchia. Alapító gyűlésén az Unió megfogalmazta a "Manresai Alapelveket", amit a katalán regionális alkotmány alapjainak tekintettek. Az önálló parlament mellett követelték az autonóm végrehajtó szerv felállítását, a bírói jogkörrel rendelkező Katalán Audiencia visszaállítását, saját közrendet, autonóm oktatási rendszert és a katalán nyelv hivatalossá tételét.

A XIX. század végén a politikai nacionalizmus mellett új életre kelt a kulturális, művészi, irodalmi vonulat is. 1906-ban létrejött a Katalán Szolidaritás nevű autonomista szervezet, amely célja: tiltakozni a katalán sajtót ért elnyomás illetve a központi állam antidemokratikus, autonómia-ellenes törvénye ellen. 1914-ben a négy katalán provincia spanyol parlamentbe delegált képviselőiből létrehozták a Mancomunitatot, mely bizottmányból, közgyűlésből és állandó tanácsból állt, tevékenységi köre pedig kiterjedt a közigazgatás, az oktatás és a közegészségügy egyes területeire. A Mancomunitatnak Primo de Rivera diktatúrája vetett véget 1925-ben.

A katalán autonómia-törekvések 1931-ben, a második köztársaság idején kerültek ismét napirendre. 1930. augusztus 17-én a köztársaságiak elfogadták a San Sebastian-i Paktumot. Ebben szerepelt, hogy Katalónia majd saját státútumot hoz létre, ami kijelöli a központi hatalom és az autonóm kormány közötti hatáskörmegosztást. Az 1931-es választásokon Katalóniában győztes Köztársasági Baloldal a katalán köztársaságot az ibér népek föderációjában képzelte el. Kidolgozták az autonómia státútumot, amelyet azonban a Cortes csak változtatásokkal fogadott el. 1932-ben külön katalán választásokat tartottak, és létrejött a Generalitat. 1934-ben kikiáltották a katalán államot a Spanyol Föderális Köztársaságban, ezt azonban a hadsereg leverte.

Az 1936-ban kirobbantott polgárháború három évvel később Franco tábornok győzelmével zárult, és megkezdődött a diktatúra időszaka. Spanyolország történetét a diktátor haláláig az egységes spanyol nacionalizmus ideológiája és a nemzetiségek el nem ismerése határozta meg. Franco mindenben egységet hirdetett: nemzeti, vallási, társadalmi és politikai egységet. Ennek ellenére az elnyomás tovább erősítette a különbözőség érzését, és a régiókon belüli szolidaritást.

Amire a század elején már volt példa, 1971-ben is az ideológiai paletta különböző pontjain elhelyezkedők között összefogás jött létre Katalóniában: a Katalónia Gyűlése (Assemblea de Catalunya) szocialisták, kommunisták és a katalán jobboldal támogatásával. Így a demokratizálódás, a szociális kérdések - itt kiemelkedett a déli bevándorlók integrációja -, és a katalán autonómia ügye összekapcsolódott. Négy fő követelésük volt: (1) általános amnesztia a politikai foglyoknak, (2) szólás-, sajtó-, gyülekezési, egyesületi szabadság illetve sztrájkjog, (3) az 1932-es autonómia státútum által biztosított intézmények helyreállítása és az önrendelkezés joga, (4) a félsziget minden népének együttműködése a demokrácia érdekében. A Gyűlés fontos egyesítő és mozgósító szerepet játszott az 1977. júniusában megtartott első demokratikus spanyol választásokig.

1977. szeptemberében királyi rendelettel ideiglenesen visszaállították a korábban száműzetésbe kényszerült Generalitatot. Az autonómia státútum 1979 végén lépett életbe a katalán népszavazás, az országos Cortes jóváhagyása és a király ellenjegyzése után.

A spanyol alkotmány VIII. cím III. fejezete (143-158. cikk) foglalkozik régiók szintjével. Meghatározza az autonómia jog érvényesítésének két lehetséges módját (143. és 151. cikk), melyek közül Katalónia a "gyorsabb" és egyszerűsített lehetőséget választotta. A 148. és a 149. cikk meghatározza az autonóm közösségek lehetséges jogkörét (melyek felvállalása az adott közösségtől függ, ha ez nem történik meg explicite, az állam fennhatósága az adott kérdésben fennmarad), és az állam kizárólagos, elidegeníthetetlen jogkörét. Az előbbi csoportba tartoznak azok, ahol a régió területi határain belül maradván, országos érdeket nem érintve születnek döntések². Az állam kizárólagos jogkörébe tartoznak többek között az alkotmányos jogok és kötelezettségek, állampolgárság, idegenrendészet, nemzetközi kapcsolatok, honvédség, fegyveres erők, igazságszolgáltatás.

A katalán autonómia státútum felépítése hasonlít a spanyol alkotmányéhoz. Mindenek fölött álló alapértéknek tekinti a szabadságot, igazságosságot, egyenlőséget és a Katalóniában élők megfelelő életminőségét.³ A katalán szimbólumokat és a katalánok alapvető jogait és kötelezettségeit összefoglaló rész után a Generalitat hatáskörének⁴ felsorolása következik.

A hatáskörök négy nagy csoportba oszthatók aszerint, hogy az autonóm közösségi szerv illetékességének mi szab határt. Az első csoport a kizárólagos jogok⁵ köre. A katalán státútum szerint ezen tárgykörökben a Generalitatot megilleti a törvényhozás, a szabályozás, a végrehajtás és az ellenőrzés joga. A második és harmadik csoportba tartoznak a megosztott kompetenciák. Ezek olyan témaköröket ölelnek fel, amelyekbe mind a központi államnak, mind az autonóm közösségeknek beleszólása van. A megosztott hatáskörökhöz hasonló módon illeti fennhatóság a Generalitatot a gazdaság, a jog, az oktatás, a telekommunikáció és az egészségügy terén. A negyedik csoportot alkotják a végrehajtói jogkörök⁶, ahol az állam törvénykezik, a Generalitat pedig a végrehajtásért felelős.⁷

Az 1978-as alkotmány tehát a szimmetria elve⁸ alapján biztosította a széleskörű autonómia lehetőségét, mind a nemzetiségeknek, mind a többi régióknak. Az azóta működő rendszer mindenképpen pozitívnak tekinthető. Habár a kompetenciák valós köre, az autonómia határa a

mai napig feszültség forrása a központi hatalom és a Generalitat között, és a delegálás folyamatának nincs vége, ezen viták azonban mindvégig a demokrácia játékszabályait tiszteletben tartva, az alkotmányosság keretén belül zajlanak, ebben is különbözve a baszk példától.

Érdeemes megvizsgálni, hogy ma hogyan határozzák meg önmagukat a katalánok, hogyan kezelik a más spanyol régiókból érkezett bevándorlók beilleszkedésének kérdését, hogyan látják helyüket és szerepüket Spanyolországon belül.

Jordi Pujol⁹, aki 1999. októberében már hatodszor nyert a katalán választásokon¹⁰, és így 1980 óta megszakítás nélkül ő a Generalitat elnöke, de aki az aktív politizálást ellenzékiként már a diktatúra éveitől kezdte, a következő meghatározást adja arra a kérdésre, hogy ki a katalán: "Katalán minden ember, aki Katalóniában él és dolgozik, és aki munkájával és erőfeszítésével hozzájárul Katalónia építéséhez. Katalán minden ember, aki Katalóniában él és dolgozik, és katalán akar lenni."¹¹ Ez a megfogalmazás nem hivatkozik sem vérségi kötelékekre, sem az ősök dicsőségére, tehát alkalmas a nem katalánok befogadására és integrálására. A katalán nacionalizmusnak két fő áramlata különböztethető meg: az egyik, amelyik Katalóniát - saját identitása megőrzésével - Spanyolország részeként képzelel el, és ami mindig a többségi, uralkodó vélemény volt. A másik, inkább marginális áramlat teljes függetlenséget akar. A katalán nacionalizmus igazi kérdése nem az, hogy mi Katalónia, hanem hogy mi Spanyolország. Pujol szerint Katalóniát három kötődés: az európai, a spanyol, a mediterrán, és az integrálóképesség határozza meg. Az európai alkotóelemet a Frank Birodalomig vezeti vissza a "déli védőbástya" szerepre utalva, és a félsziget többi részétől elvitatja ezt az ősi európai kötődést. Fontossági sorrendben a mediterrán elem következik, az aragón birodalom alapján, majd az ibériai szál megkésve, és kisebb jelentőséggel. Az átfedések a földrajzi elhelyezkedéssel indokolhatóak, és ez a magyarázata az "olvasztótégely" szerepnek, hiszen ez a terület az évszázadok során jelentős migrációt viselt el és fogadott be. Arra a kérdésre, hogy Katalónia miben különbözik a félsziget többi részétől, azt a választ kapjuk, hogy itt nagyobb hagyománya van a civil társadalomnak, ami ezért erősebb; jellemző a kezdeményezőkézség, a gazdálkodó beállítottság; létezik társadalmi, gazdasági és kulturális kohézió; jelentős a nemzetközi nyitottság; és erős a közösségi érzés.

Spanyolországot mint többnemzetiségű államot ismerik el, amin belül Katalónia önálló közösséget, nyelvet, kultúrát, történelmet és élni akarást képvisel. Éppen ezért Katalónia szerepe Spanyolországon belül bizonyos értékek közvetítése, átadása: mint például a civil társadalom szerepe, az autonómia eszménye, a gazdasági fejlődés, a modernizáció, a demokrácia, az európaiság és az optimizmus.¹² Pragmatizmusával a "Dél Hollandiája" szerepet próbálta és próbálja betölteni.

II. A katalán gazdaság fejlődése, modernizációja

Katalónia területe 31 895 km², ami nagyságrendileg Belgiuméhoz vagy Hollandiához hasonlítható. A katalán régió földrajzi elhelyezkedése miatt jelentős tranzitszerepet játszik Európa és a többi spanyol régió között. Gazdaságának teljesítménye kiemelkedő Spanyolország fejlődésében. Katalónia az ország bruttó nemzeti jövedelmének csaknem 20%-át, aktív népességének pedig 17%-át adja - miközben területe mindössze az ország 6%-a. Az export 27%-a, az import 28%-a katalán. Az egy főre jutó GDP a spanyol átlagot 23%-kal haladja meg¹³.

1. táblázat: Katalónia az Európai Unióban

	Katalónia	Spanyolország	Európai Unió
Népesség 1999 (millió)	6,1	39,3	374,5
Népsűrűség (fő/km)	192	78	116
Foglalkoztatás megoszlása (1998) %:			
Mezőgazdaság	3,5	8,0	4,8
Ipar és építőipar	38,3	30,4	29,5
Szolgáltatás	58,2	61,6	65,7

Egy főre jutó GDP (1998) (1000 peseta) és %-ban			
EU-15=100%	2584 (77.8%)	2099 (63,2%)	3321 (100%)

Egy főre jutó GDP (1998) vásárlóerő paritáson %-ban			
EU-15 = 100%	97%	78%	100%

forrás: Xifres de Catalunya, 1999A

Az uniós és a spanyol átlaghoz viszonyítva Katalóniában a népsűrűség jóval nagyobb, a foglalkoztatás ágazatok szerinti megoszlásában az ipar részesedése jelentősebb, a mezőgazdaságé pedig jóval kisebb. A szolgáltató szektor, elsősorban a turizmushoz kapcsolódva fontos szerepet tölt be a katalán gazdaságban. Az évente Spanyolországba érkező turisták mintegy 17%-a fordul meg Katalóniában.

A katalán iparosodás gerince a XIX. században a textilipar volt. A diktatúra első két évtizedét országszerte a gazdasági autarkia, a befelé fordulás jellemezte. 1955 és 1995 között a régiók termelési szerkezetében jelentős konvergencia ment végbe.

A spanyol autonóm közösségek a nyolcvanas évek második felében gyorsan fejlődtek. A tizenhat legdinamikusabban fejlődő uniós régió közül ekkor hat volt spanyol: Kanári-szigetek, Madrid, Baleár-szigetek, Aragónia, Katalónia és Extremadura.

Spanyolország integrációs csatlakozása utáni tíz évben a GDP éves növekedése 3,17%, míg az uniós átlag 2,23% volt. Az EU-csatlakozás után a termelés és a GDP növekedése Katalóniában felülmúlta mind a spanyol, mind az uniós átlagot.

A katalán növekedés egyik húzóereje az export, a másik a belső kereslet dinamizmusa. A többi spanyol tartománnyal szemben regisztrált kereskedelmi mérleg folyamatos többletet mutat. A külfölddel folytatott árucseré ugyanakkor deficites, de a szolgáltatáscsere itt is többletet produkál. A katalán kivitelben 70 százalékos az Unió részesedése, a legfőbb partner itt is Franciaország, Németország és Olaszország (lásd 2. táblázat).

2. táblázat: A spanyol és a katalán külkereskedelem földrajzi szerkezete, 2000 (százalékban)

	Katalónia		Spanyolország	
	Export	Import	Export	Import
EU	69,5	62,7	70,6	63,1
Németország	13,8	18,0	12,3	14,8
Franciaország	17,7	12,3	19,4	17,0
Olaszország	10,1	11,4	8,7	8,7
UK	6,6	1,5	8,3	7,0
Portugália	8,5	5,8	9,3	2,7
USA	4,0	3,9	4,8	5,2
Japán	0,8	5,3	1,0	2,8

Forrás: Katalán Statisztikai Hivatal¹⁴

A katalán és a spanyol kivitel földrajzi szerkezete hasonló: a német viszonylat szerepe kicsit nagyobb, a franciáé kicsit kisebb, mint az ország összkivitelében. Meglehetősen magas a szomszédos Portugália részesedése is a katalán exportban, az importban magasabb, mint a spanyol részesedés. A katalán importban egyébként Németország és Japán súlya nagyobb, mint a spanyol importban, ez valószínűleg a Katalóniában letelepedett német és japán cégek tevékenységéhez köthető.

A katalán export termékszerkezetében 2000-ben 52%-ot tettek ki az ún. "közbülső" termékek. Ez kisebb az átlagos spanyol aránynál, ami 77% volt. A fogyasztási javak 34,6%-ot, a beruházási javak pedig 13%-ot tettek ki a régió kivitelében. Az importban 59% volt a közbülső javak aránya, ami jóval magasabb volt a nemzeti értéknél (35%).¹⁵

Ágazati bontásban nézve a katalán exportban a legjelentősebb a gépjárműipar és a vegyipar teljesítménye, de a villamos berendezések, mechanikus gépgyártás illetve a konfekcióipar kivitele is fontos. A spanyol összkivitelben a járműipar súlya még jelentősebb, a vegyiparé ugyanakkor sokkal kisebb. A katalán vegyipar adja a spanyol vegyipari kivitel felét.

A katalán ipar szerkezetében is a két legfontosabb iparág a vegyipar és a járműipar. Mindkettő értékesítésének megoszlása elég erősen eltér a katalán ipar - nagyjából kiegyenlített - megoszlásától. A járműipar igen exportintenzív, értékesítésének 57 százaléka külföldre megy. A vegyipar kivitele is jelentős, de ott a legfontosabb az ország többi régiója felé történő értékesítés. A termékek technológia-intenzitása szerint a katalán export struktúrája "modernebb", vagyis a high-tech termékek súlya (12,4%) nagyobb, mint a spanyol kivitelben (8,1%), és kisebb az alacsony technológiát igénylő termékeké.

A katalán külkereskedelem fent leírt alakulásában fontos szerepet játszanak a külföldi részesedésű cégek. Spanyolországban a 60-as években kezdtek megélni a külföldi tőkebefektetések, amelyek az EU-csatlakozás után megsokszorozódtak. A külföldi működőtőke-beáramlás folyamatosan az éves GDP 1-3%-át és a bruttó állótőkefelhalmozás 5-10%-át teszi ki a 80-as évek közepe óta. A külföldi működőtőke legfőbb formája felvásárlás, tőkeemelés vagy tulajdonosi hitel, elenyésző része (kb. 4%-a) zöldmezős. 1999 végén a külföldi működőtőke állománya a GDP 23%-át tette ki. Katalóniába irányul a Spanyolországba jövő közvetlen külföldi befektetés általában mintegy 25%-a.

Az 1988 és 1997 közötti időszakban a katalóniai közvetlen külföldi befektetések 80,5%-a az EU-ból származott. A legnagyobb befektetők Hollandia, Franciaország, Németország, Svájc, Nagy-Britannia és az USA. Hollandia szerepe kiemelkedő, a 90-es években egyedül adta az összes befektetés közel egyharmadát. (Meg kell jegyezni, hogy Hollandiának tranzit-szerepe is van, a Holland-Antillákon érvényes kedvező feltételek miatt sok ország itt "folyatja át" befektetéseit.¹⁶) Katalóniában a német és svájci eredetű befektetések sokkal nagyobb, az amerikaiak ugyanakkor sokkal kisebb súlyt képviselnek, mint a többi régióban (3. táblázat). Az utóbbi években Japán is jelentős befektető, 1998-ban a hatodik helyen állt. A jelenleg Katalóniában tevékenykedő 2300 külföldi tulajdonú cégből 140 japán. A 2000 évben újabb fontos beruházásokat jelentett be a Denso és a Sony is.

3. táblázat: Fő befektető országok Katalóniában és más régiókban (az összes befektetés százalékában)

1991-1997	Többi régió	Katalónia
Hollandia	26,2	31,4
Németország	7,7	17,3
Franciaország	18,5	18,1
Svájc	3,9	8,5
UK	8,8	5,5
USA	11,3	5,5
Olaszország	5,9	3,5

Forrás: Caixa Catalunya (2000b)

A külföldi befektetők motivációiban fontos szerepet játszanak a célrégió lokáció-specifikus előnyei¹⁷. Katalóniában az egyik legfontosabb ilyen előny a szorgalmas és képzett munkaerő. (Barcelona környékén a cégek könnyen találnak egyetemi végzettségű mérnököket, technikusokat.) Ezért több külföldi cég a kutatás-fejlesztést illetve üzleti központját is ide telepíti. A Hewlett Packard például a nagyteljesítményű nyomtatók gyártásának döntési központját helyezte ide. A spanyol kutatás-fejlesztési mutatókban, illetve K+F politikában Katalónia kiemelkedő szerepet játszik. 1995-ben az ország összes K+F ráfordításának 21%-át itt realizálták. Érdekes, hogy míg az országban a vállalatok részesedése a K+F kiadásokban átlagosan mindössze 49,1%, addig Katalóniában ez jóval magasabb, 64,3%.¹⁸ Ez is mutatja, hogy a régióban a vállalati szektor tőkeerősebb, mint más területeken. Ezzel együtt a régióban számos egyetem és kutatóhely is működik (Katalóniában magasabb a mérnöki és építészeti szakon végzett egyetemisták aránya (24%), mint Spanyolország egészében (22%)). A katalán kormány négyéves K+F keretprogramokat hozott létre, a legutóbbi 1997-2000 között 30,6 milliárd pezetával gazdálkodhatott (Fonfría et al, 1998).

A katalán régió előnye földrajzi fekvése, a francia határ közelsége is, ami fontos a spanyol és az európai piacra törekvő külföldi multinacionálisok számára. További fontos vonzó tényező

a fejlett infrastruktúra, ami a közlekedésre, a bankhálózatra, telekommunikációs lehetőségekre is vonatkozik. Az infrastruktúra termelékenységét és gazdasági növekedést serkentő hatásait először Aschauer (1989) hangsúlyozta. Mindezek a hatások közvetett és közvetlen módon érvényesülnek kedvező hazai makrogazdasági feltételek mellett, s a közvetett hatások közé a külföldi tőke-befektetésekre gyakorolt pozitív hatás is beletartozik. Katalónia infrastrukturális szempontból az ország legfejlettebb régiója. Itt az ezer főre jutó telefonvonalak száma 1998-ban 483 volt, Spanyolországban 410. Katalóniában található a spanyolországi fizetős autópályák 30 százaléka, az összes autópálya 13 százaléka.¹⁹

Nem elhanyagolható a katalán kormány külföldi tőkével kapcsolatos pozitív hozzáállása sem. (Erre példa, hogy mivel Spanyolország és Katalónia az autógyártás jelentős "bázisa" a Generalitat létrehozott egy speciális fém és törés-tesztközpontot négyszáz hektáros területen. Az építés 1990-ben kezdődött, 1996-ig 120 új munkahelyet hozott létre. Az infrastruktúrát a kormány biztosítja, a menedzsment pedig magánvállalatok kezében van. A kliensek mintegy fele katalóniai vállalat, kb. 15 százalék azonban külföldi. A teszt pályákon kívül számos laboratórium is működik itt. A beruházáshoz az EU a Regionális Alapból 43 millió ECU támogatást nyújtott, ami az összes költség felét jelentette²⁰.) Mindez azért is fontos, mert a globalizáció és agglomeráció következtében a gazdaságpolitika illetve egyedi ösztönzők szerepe megnőtt, az országok és régiók egymással versenyeznek a külföldi tőkékért.

A befektetések megoszlását illetően Spanyolországban a 80-as évek közepéig a többség, 70% az iparban realizálódott, később azonban a szolgáltatási és pénzügyi szektor vette át a vezető szerepet. Viszonylag új keletű jelenség, hogy az ipar ismét teret nyer. A feldolgozóiparon belül az élelmiszeripar, elektronika, autógyártás, vegyipar bizonyult a legvonzóbbnak.

Katalóniában a 90-es években a legtöbb külföldi tőke (az összes 55%-a) az iparba áramlott, a szolgáltatási szektor 30%-ot, a pénzügyi közvetítői szektor 15,3%-ot fogadott be.

Az iparon belül a feldolgozóipar volt a legnépszerűbb (az összes befektetés 49,8%-a, míg a többi régióban csak 37,3%). Ezen belül pedig a vegyipar, járműipar, papír és nyomdaipar, élelmiszeripar vonzotta a legtöbb külföldi tőkét. Általában véve elmondható, hogy a magasabb technikai színvonalat, nagyobb keresletet képviselő iparágakba nagyobb mértékben áramlott a külföldi tőke, mint a többi régióban. Ezen kívül azok az iparágak, ahol nagyobb mértékben van jelen a külföldi tőke exportintenzívebbek, mint a többi iparág. Katalóniában is, csakúgy, mint az ország egészében, az ipar mellett a szolgáltatási-pénzügyi szektorba áramlott a legtöbb külföldi tőke.

A tőkebeáramlás mellett az utóbbi időben nekilendültek a külföldre irányuló spanyol befektetések is, vagyis megnőtt az ilyen típusú tőkeáramlás. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy a spanyol vállalati szféra jelentős változásokon ment keresztül a 90-es években. A hagyományosan befelé forduló, általában kisméretű vállalatok számára sokat hangoztatott jelszó a 92-93-as recesszió után az "internacionalizáció" volt. A spanyol vállalatok elindultak a világ más részei felé. A legfőbb cél Latin-Amerika, ahova az összes spanyol befektetés több mint a fele irányul. Ennek köszönhetően a latin-amerikai térségben Spanyolország vált a legnagyobb európai befektetővé. Népszerű befektetési cél még Marokkó, Portugália és Dél-Franciaország is. A spanyol kisvállalatok nemzetköziesedése fontos minőségi változást jelent a gazdaságban, s váltást a vállalati stratégiákban. Ennek makroszinten is érvényesült a hatása, Spanyolország 1998-ban először nettó tőkebefogadó országból nettó tőke kivivővé vált, és ebben a katalán cégek is részt vettek. A katalán tőke kivitel nagy része egyébként nem Latin-Amerikába, hanem OECD országokba irányul. A katalán gazdaság fejlődése alapot adott a munkahelyteremtésre is. Ez a kérdés Spanyolországban fontos, mert a magas munkanélküliség a gazdaság krónikus problémája maradt a csatlakozás után is. Ez a 80-as évek második felében csökkent ugyan, de az 1992-93-as recesszió után ismét magasra, 20% fölé szökött. 1997-től ugyanakkor erős munkahelyteremtési periódus indult meg. A legtöbb új foglalkoztatott a szolgáltató szektorban, turistaágazatokban állt munkába, de az ipari foglalkoztatottság is bővült. További kedvező jelenség, hogy az új munkahelyek elsősorban hosszútávú munkahelyek, a kilencvenes évek reformjai nyomán ugyanis nagyon megugrott a határozott időre kötött szerződések száma. 1998-ban a

spanyol munkaszerződések 32,9 százaléka már határozott időre kötött, Katalóniában ez az arány 2001-ben 32,7% volt (1987-ben még csak 16,8%)²¹.

A foglalkoztatás növekedése Katalóniában felülmúlta a nemzeti és az uniós átlagot. 2000-ben Katalóniában a munkanélküliségi ráta 6,7% volt, míg a spanyol adat 10,1%. A munkahelyteremtésbeli különbségeket a nagyobb munka-termelékenység is magyarázza. A munkanélküliségi ráta a nők körében spanyol viszonylatban meglehetősen magas, Katalóniában azonban ez a ráta is kedvezőbb (lásd 1. grafikon). Országos szinten a 16-24 év közöttiek körében is kétszer akkora a munkanélküliség, mint Katalóniában.

1. grafikon: Munkanélküliségi ráták alakulása, 2000 Forrás: Katalán Statisztikai Hivatal
A spanyol gazdaságpolitika 1996-98-ban teljes mértékben a Monetáris Unióra (EMU) való felkészülés jegyében alakult. A maastrichti kritériumok teljesítése 1996-ban még kevésbé tűnt reálisnak, 1998-ban azonban Spanyolország már könnyebben került be az EMU-t megalakító országok csoportjába, mint az EU-alapító tag Olaszország. Két év alatt látványos eredményeket sikerült elérni; a spanyol konvergencia egyik legnagyobb sikere az infláció leszorítása volt. 1999-2001 között azonban ismét felfelé kúszott a fogyasztói árindex, ami Katalóniában mindig magasabb, mint az országos szint (2000-ben 3,8 volt a katalán és 3,4 a spanyol inflációs ráta).

Spanyolország EMU tagsága hatással van Katalónia gazdaságára is. Növekszik a verseny és a piaci átláthatóság is. Az esetleges aszimmetrikus sokkok kezelésénél, azonban fontossá válnak a régióközi transzferek és a munkaerő mobilitása. Az előbbi elsősorban nemzeti szinten valósul meg, utóbbi pedig ezen a szinten sem. Esteban és Gual (1999) tanulmánya szerint a tőke szabad áramlásával, és a nemzetközi verseny növekedésével a katalán gazdaság sérülékenyebbé válik a még túlszabályozott spanyol munkaerőpiaci rendszerben. A megoldás ezért a kutatás-fejlesztésben, az emberi tőke és az infrastruktúra-fejlesztésben lehet. Ezt kiegészíti a kollektív szerződések területi decentralizációjának szükségességével.

Mivel a katalán piac nyitottabb és integráltabb, korábban az árfolyam-mozgások is jobban érintették, mint általában a spanyol régiókat. Az EMU jótékony hatása ezen a téren vitathatatlan. Ehhez hozzájárul még egy pozitív elem: a katalán termelés szerkezetének diverzifikáltsága. Éppen ezért ökonometriai modell alapján Sánchez, Robles és Cunado (1999) arra következtet, hogy Katalónia (Navarrával és Kantábriával együtt) alkalmazkodna a leggyorsabban egy esetleges asszimmetrikus sokkhoz, vagyis annak hatásai ezeket érintenék a legkevésbé.

Összességében a makrogazdasági stabilitást és szabadpiaci hozzáférést biztosító EMU kedvező a nagy külpiaci nyitottságú, erős ipari és kereskedelmi tradícióval, diverzifikált termelési szerkezettel rendelkező Katalónia számára.

III. Regionális fejlődés, támogatások és nemzetközi kooperáció

Az integrációból a fejlesztési segélyeket tekintve nem, de mind a kereskedelmi kapcsolatokat tekintve, mind a külföldi beruházás terén a már amúgy is fejlett három régió, Katalónia, Madrid és Navarra profitált a leginkább. A GDP-növekedést, regionális fejlődést tekintve két "húzó" régió alakult ki és erősödött meg az európai integráció során: a mediterrán öv (szigetek, Andalúzia, Valencia) és az Ebro völgyének tengelye (Katalónia, Aragón, La Rioja, Navarra). A területi különbségek csökkentése és kiegyenlítése érdekében Spanyolország felhasználja az uniós Strukturális Alapok támogatását, a nemzeti Régióközi Kompenzációs Alap forrásait és saját regionális ösztönzőit.

Az EU-tagság egyik legfontosabb előnye a spanyol régiók számára a közösségi pénzalapokhoz való hozzájutás volt. 1994 és 1999 között 31,6 milliárd ECU jutott az országnak, ennek legnagyobb része (26,3 milliárd) az 1. Célkitűzés keretében. Az EU strukturális alapjainak finanszírozásából ebben a periódusban 22,7% jutott Spanyolországnak. Mindezen felül 1993 és 1999 között 7 949 millió ECU-t kapott az ország a Kohéziós Alapból, amelyből részesedése 25%-ra tehető.

A legtöbb autonóm közösségben az egy főre jutó GDP nem érte (éri) el a közösségi átlag 75%-át, így az 1. Célkitűzés támogatásait veheti igénybe. Az északkeleti régiók - köztük Katalónia is - a 2. és az 5/b. Célkitűzés kategóriájába tartoznak (4. táblázat), tehát szerkezeti átalakulási gondokkal küzdő ipari illetve vidéki NUTS 3-as régiók. Katalónia a 2. Célkitűzés

Spanyolországra eső részének 37%-át kapta 1989 és 1993 között, és 24,45%-át 1994 és 1999 között. Az 5/b. Célkitűzést illetően - ugyanebben a sorrendben - az adatok 11,26% és 18,93%²². Ezek a számok önmagukban jelentőseknek tűnnek, azonban finomul a kép, ha figyelembe vesszük, hogy Spanyolországban a 2. Célkitűzésből eredő támogatás csak 13%, az 5/b.-ből pedig mindössze 2% körüli az összes közösségi strukturális támogatásból. 1989 és 1993 között a Katalóniát érintő regionális politika elsődleges célja a területi különbségek csökkentése és az életszínvonal konvergenciája volt. Ennek érdekében a versenyképesség növelésével igyekeztek növelni a régió vonzerejét a beruházások számára. Kyriacou és Roca i Sagalés (1998) számításai szerint²³ a fent említett időszakban támogatásként megkapott (1993-as árakon számított) 263 milliárd pezeta - közvetett és közvetlen módon - 52 ezer munkahely teremtésében és 213 milliárd pezetának megfelelő érték teremtésében (főleg az infrastruktúrában) játszott szerepet. A támogatások volumene a következő időszakban jelentősen megnövekedett (csak 1997-99-ben majdnem elérte a 1989-93-as szintet). García de la Cruz (1998) szerint 1997-99-ben (szintén közvetetten és közvetlenül) 64 ezer új munkahely köszönhető Katalóniában a Strukturális Alapok által is támogatott programoknak. A 3. és 4. horizontális célkitűzések az egész országra vonatkoztak. Elosztásuk a központi kormány feladata volt. A területi projektekben a Generalitatnak is volt szerepe a kiválasztás és a koordinálás során. A közösségi regionális politika hatásait azonban nem szabad túlértékelni, hiszen az összegek csak igen kis részét adják a katalán gazdaság összvolumenének.

4. táblázat: EU támogatások Katalóniának

2. Célkitűzés 1997-1999, milliárd ECU Összes költség EU hozzájárulás

Foglalkoztatás, versenyképesség, nemzetköziesedés elősegítése	2535,3	306,8
Környezetvédelem	162,4	81,2
Kutatás-fejlesztés	135,3	67,6
Gazdasági tevékenységgel kapcsolatos közlekedés fejlesztése	384,0	121,6
Helyi és városi fejlesztés	215,3	107,6
Technikai segítség	7,6	3,8
Összesen	3440,0	688,8

5b. Célkitűzés 1994-1999, milliárd ECU Összes költség EU hozzájárulás

Alap-infrastruktúra	75,8	37,9
Diverzifikáció, promóció	129,7	41,6
Környezet és természeti kincsek védelme	80,9	38,0
Helyi lakókörülmények javítása	28,1	7,1
Emberi erőforrások	52,0	23,4
Összesen	366,7	148,0

Forrás: EU Bizottság²⁴

A régiók pénzügyeit az 1980-as Autonóm Régiók Finanszírozásáról szóló Törvény szabályozza. Az ebben szereplő pénzügyi mechanizmusokat három csoportba sorolhatjuk. Az első az autonóm, közösségek elsődleges vagy alapvető finanszírozási eszközei, azon szolgáltatások fedezésére, amelyeket magukra vállaltak. A legfontosabb források egyike az állami bevételekből való részesedés és az átengedett adókból befolyó bevételek. (A regionális kormányok csak bizonyos tevékenységek után illetve területeken jogosultak adóbehajtásra, ilyen a szerencsejáték, vagyon adás-vételi, örökségi illetékek, stb.). A második csoportot a saját speciális források jelentik, mint például az állami adókra kivetett pótdíjak, kölcsönök, szolgáltatások díja, bírságok. A harmadik csoportba pedig a Területközi Kompenzációs Alap juttatásai tartoznak.²⁵

A területi egyenlőtlenségek korrigálása érdekében a központi költségvetésen keresztül működik a Területközi Kompenzációs Alap is, mely a lakosságszám, a terület-nagyság, a munkanélküliek aránya, a népsűrűség és a migráció eltérései alapján végzi az elosztást. A

regionális kormányok a feladatok bővülésével egyidőben nem kaptak ennek megfelelő költségvetési önállóságot, hiszen a központi költségvetési források nagy aránya (Baskföld és Navarra kivételével a bevételek háromnegyede) megmaradt. Ennek következtében jelentősen megnőtt az autonóm közösségek költségvetésének deficitje, és adósságállománya. A régiók finanszírozási rendszerén mind az 1993-as, mind az 1996-os választás módosított, köszönhetően éppen a koalíciós kormánypárttá váló katalán nemzeti párt (Convergencia i Unió) lobbizásának. Az első módosítás nyomán a régiók a náluk beszedett adók 15%-át már maguk adminisztrálhatták (azelőtt az adók teljes összegét a központnak kellett utalni, ami redisztribúciót hajtott végre), az 1996 tavaszán született megállapodás pedig már 30%-ra emeli 1997. januártól ezt az arányt. A még meglévő aránytalanságok mérséklése érdekében a nagyobb nettó befizető régiók - elsősorban továbbra is Katalónia - további pénzügyi reformokat szorgalmaznak a nagyobb autonómia érdekében.²⁶

Mint láttuk, a spanyol tartományok közül Katalónia, Valencia és Murcia kiemelkedően fejlett. E három tartomány a "Mediterrán Ívhez" (olasz, francia, spanyol mediterrán partvidék) tartozik. Az összterületük Spanyolország területének 13,18%-a. Itt él az össznépeség 28%-a, az ország GDP-jének 32%-át és a nemzeti export 42%-át adja a térség. A kereskedelmi árucserében az Ebro menti tartományokkal (Navarra, La Rioja, Aragónia) és az Andalúziával való kapcsolatok a legjelentősebbek. Katalónia részt vesz olyan európai regionális együttműködésekben is mint a "négy motor" régió²⁷ vagy a Languedoc-Roussillon és Midi-Pyrénées-vel alkotott Eurorégió.

Nem véletlen, hogy a regionalizmust és a régiók nemzetközi aktivitását vizsgáló tanulmányok Spanyolország esetében, szinte kivétel nélkül, a katalán példát emelik ki. Ez ugyanis az az autonóm tartomány, ahol leginkább és legintenzívebben a kültevékenység bontakozik ki. Katalóniának kettős célja van a nemzetközi kapcsolatok erősítésével: egyrészt a nemzeti identitás védelme, és a különbözőség hangsúlyozása a többi spanyol régiótól; másrészt saját gazdasági érdekeinek előmozdítása. Az első célkitűzés megvalósítása során mindig leszögezik a spanyol alkotmány tiszteletben tartását, ugyanakkor saját nemzetközi teret igyekeznek nyerni. A központi államot illetően több kritika is elhangzik a Generalitat részéről: képtelen megvédeni bizonyos autonóm érdekeket; a regionális aszimmetria nem tükröződik az egységes, állami képviselő esetén; az állam állandóan ellenszegül a régiók bármilyen nemzetközi szereplése esetén, és fékezni próbálja az autonómiák külső kezdeményezéseit. A második célkitűzés esetében a nemzetközi tevékenység szükségszerűség a nagy külgazdasági nyitottsággal rendelkező Katalónia számára²⁸. A kölcsönös függőség rendszerében igen fontos a gazdaság modernizációja és általa a nemzetközi versenyképesség megőrzése illetve javítása, aminek érdekében intenzív nemzetközi promóciós tevékenységet folytatnak. Céljuk ezzel a katalán gazdaság kompetitív előnyeinek megismertetése: az ipari szerkezet rugalmassága, alkalmazkodóképessége a változó piaci szükségletekhez; a magántőke szerepe és súlya. Az európai uniós kapcsolatok ebben az esetben is privilegizáltak. A "régiók Európája" gondolatát éppen ezért ideális keretnek tekintik, ahol az állam nem kellő hatékonyságát ellensúlyozhatja nagyobb saját szerepvállalásuk.

Az európai integráció konszolidálta az autonóm tartományok külkapcsolatait, és bebizonyosodott, hogy lehetséges ezen a területen térnyerés, amíg az koherens az állami politikával. A jelenlegi helyzetben az állami és a regionális külpolitika nem ütközik, viszont nem is kooperatív, a kettő egymással párhuzamosan bonyolódik. Európai szinten a "régiók Európája" továbbra sem fenyegeti az "államok Európáját". A szubszidiaritás továbbra is csak az Unió és a tagállamok viszonyára előírt irányelv. A régiók szerepének növekedése és a folyamatos változás azonban nem tagadható.

Zárszó

Cikkünkben igyekeztünk bemutatni milyen tényezők járultak hozzá, hogy Katalónia Spanyolország és Európa egyik legfejlettebb régiójává váljon. Az imponáló gazdasági fejlődés több tanulsággal is szolgálhat hazánk számára.

* A modernizáció egyik alapja az erős civil társadalom és katalán polgári középosztály volt. A gazdálkodó szellem, a hagyományok megtartása és az erős közösségi tudat a fejlődés hajtóerejévé is vált.

* Figyelemre méltó, ahogyan Katalónia a régebbi, textiliparon alapuló fejlődésből egy olyan diverzifikált ipari szerkezetet tudott kialakítani, ami technológiailag fejlett gép- és vegyipari termékeken alapul. A helyi munkaerő és infrastruktúra előnyeit kihasználva és felerősítve Katalónia vonzó térséggé vált a vállalatok számára.

* A fentiekben, vagyis a termelési és kereskedelmi szerkezet fejlődésében szerepet játszottak a külföldi befektetések. A külföldi tőke modernizáló szerepének egyik példája Katalónia. Tanulságos a katalán kormány pozitív és befogadó hozzáállása, a helyi ösztönzők és lokáció-specifikus előnyök szerepe.

* Katalónia nemcsak alapvetően külgazdaságilag nyitott régió, hanem külpolitikai kapcsolataiban is erős és aktív. Bebizonyosodott, hogy ez a fajta aktivitás, lobbizás, külpiaci jelenlét közép és hosszabb távon meghozza gyümölcsét.

Irodalom

Aschauer, David Alan (1989): Is Public Expenditure Productive? Journal of Monetary Economics. 23, 2. 177-200.

Caixa Catalunya (2000a): Informe sobre la economia catalana 2000 (www.caixcat.es)

Caixa Catalunya (2000b): Report monográfico: la inversión extranjera directa (IED) en Catalunya 1988-1997. (www.caixcat.es)

Dunning, John H. (1993): Multinational Enterprises and the Global Europe. Addison-Wesley, London

Éltető Andrea (1996): Spanyolország modernizációja az 1980-as és 1990-es években. Külgazdaság. 40. 12. 47-66.

Esteban, Joan M. - Gual, Jordi (1999): Catalunya dins l'euro. Antoni Bosch-Generalitat de Catalunya, Barcelona

Fonfría, Antonio - Heijs, J. - Jiménez, F. - Zofío, J. - Presmanes, B.(1998): La política científica y tecnológica en las regiones españolas. Universidad Complutense, Madrid

García de la Cruz, Francesc (1998): El programa operatiu de Catalunya per a l'objectiu 2 FEDER-FSE 1997-1999 in: Nota d'Economia. 60, 43-52.

Guibernau, Montserrat (1999). Catalan Nationalism and Democratisation Process in Spain in: Cordell, Karl (ed.) Ethnicity and Democratisation in the New Europe. Routledge, London-New York

Hercsuth Andrea (2000): Katalónia - egy spanyol régió Európában. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, diploma dolgozat

Kyriacou, Andreas P. - Roca i Sagalés, Oriol (1998): Avaluació ex-post de l'objectiu 2 dels fons estructurals europeus a Catalunya (1989-93). in: Nota d'Economia. 60.

Martin, Carmela (2000): The Spanish Economy in the New Europe. Macmillan Press-St. Martin's Press, London

Pedrero Muñoz, A. (1993): Un Eje de Expansión Económica: Cataluña-Mediterráneo in: García Delgado, José Luis (szerk.): España, Economía, 6. kiadás, Espasa Calpe, Madrid, 989-1020.

Pujol, Jordi (1996): Catalunya Espana. in Ramón Pi (szerk.) Espasa Hoy. Madrid.

Pujol, Jordi (1998): La Regió, l'Estat i Europa - proposta d'intervenció a la "Serie Europea" de la Conferencia Europea del consell Britanic.

Raymond, José L. - García-Greciano, Begona (1996): Distribución regional de la renta y los movimientos migratorios. Papeles de Economía Española. 67, 185-202.

Rubio, María Teresa (1997): Az Autonóm Közösségek adó és pénzügyrendszere Spanyolországban. Önkormányzatok és területfejlesztés. III: Magyar-spanyol szeminárium a területi egyenlőségekről. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. 122-130.

Sanchez-Robles, Blanca - Cuñado, Juncal (1999): Perturbaciones asimétricas y Unión Monetaria Europea: las regiones españolas. Papeles de Economía Española. 80, 152-170.

Sipos Katalin (1993): A regionalizmus történeti és jogi aspektusai (Spanyolország, Olaszország, Franciaország). MTA Állam- és Jogtudományi Intézet Közlemények, N. 6., Budapest,

1 Az 1869 és 1873 között megjelenő *Estat Catalá* (Katalán Állam) című folyóirat ezt a szellemiséget tükrözte.

2 Többek között ide tartoznak: a helyi intézmények megszervezése, a területrendezés, lakásügy, közmunkák, területi vasút, műút, nem kereskedelmi kikötők, mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, környezetvédelem, kézműipar, kultúra, idegenforgalom, sport, szociális ellátás, egészségügy és a közösség életének fejlesztése.

3 Sipos, 1993

4 Katalónia - hasonlóan a többi autonóm közösséghez - itt igyekezett a számára megszerezhető jogkörök maximumát megjelölni.

5 Kizárólagos jogok az alábbi témakörökre vonatkoznak: az autonómia intézményeinek megszervezése, a katalán polgári jog, adminisztratív normák, kultúra, történelmi, képzőművészeti értékek és műemlékek, irattárak, könyvtárak, múzeumok és zenei konzervatóriumok, kutatás, helyi szabályozás, terület- és városszervezés, erdők és természetvédelmi területek, higiénia, turizmus, kizárólag Katalóniát érintő közmunkák, a Katalóniában lévő úthálózat, szállítás, halászat, ipar, gyógyszerészeti rendelkezések, kereskedelmi, ipari és hajózási kamarák, alapítványok és egyesületek, fiatalság, nők helyzetének javítása, kiskorúak védelme, sport, reklám és előadások, kaszinók, statisztikák.

6 Ide tartoznak a büntetés-végrehajtás, a munkaügy, a szellemi és ipari tulajdon védelme, kereskedelmi csatornák kijelölése, súly- és egyéb mértékek, nemzetközi vásárok, állami múzeumok, archívumok és könyvtárak, kikötők és repülőterek.

7 Említést kell még tenni a közbiztonságot érintő jogkörökről és az autonóm rendőrségről. Katalóniában már a XVIII. században létrejött a saját rendőrség (Mossos d'Esquadra). Az új demokratikus parlament 1983-ban elfogadta az autonóm rendőrség létrehozását.

8 A központi kormány két metaforát használt ennek a rendszernek a leírására. Az egyik a "café para todos", azaz kávé mindenkinék, egy régi vicc alapján, ahol öten öt különböző kávé kérnek (egyik cukorral, másik anélkül, a harmadik sok hideg tejjel, a negyedik kevés, az ötödik meleg tejjel), a pincér pedig csak úgy továbbítja a rendelést, hogy "öt kávé lesz". A másik a "tabla de quesos", azaz sajtostál-hasonlat. Ez arra utal, hogy a sajtók egymástól ugyan különböznek, de mindegyik sajt, tehát végül is ugyanaz. Az autonóm közösségek is különbözöek, de alapjában egyformának tekinthetőek ezen koncepció szerint. Az autonómia megszerzésének két lehetséges módjával azonban sikerült elkerülni a lassító "konvoj-hatást".

9 Jordi Pujol i Soley 1930. június 9-én született Barcelonában. Az orvostudományi egyetemen doktorált, de hamar aktív politizálásba kezdett a demokrácia, a katalán nyelv és identitás védelmében, amiért 1960 és 1962 között börtönben ült. 1974-ben alapította Katalónia Demokratikus Konvergenciája (Convergencia Democrática de Catalunya) nevű pártot, ami a Konvergencia és Unió (Convergencia i Unió) jelenleg is kormányon lévő koalíció egyik alkotóeleme.

10 A katalán választások éveire: 1980, 1984, 1988, 1992, 1995, 1999.

11 Idézet: Pujol, 1996, 56.

12 "Kasztíliát a professzionális pesszimizmus, Katalóniát a polgári optimizmus uralja" Idézet: Pujol, 1996, 230.

13 2000. évi adatok (Katalán Statisztikai Hivatal)

14 www.idescat.es

15 www.idescat.es

16 Éltető, 1996

17 Ezekre példa a természetes és "teremtett" erőforrás-ellátottság, szállítási költségek, beruházásösztönzés, nyelvi, kulturális, intézményi környezet, helyi gazdaságpolitika, stb. Dunning, 1993 keretrendszere szerint az adott vállalat külföldi befektetései háromféle előny meglététől függnnek, ezek egyike a lokáció-specifikus előnyök köre. A másik kettő a tulajdonspecifikus, illetve internalizálási előnyök csoportja.

18 Ennél csak Baszkföldön magasabb ez az arány, 78,6%.

19 Katalán Statisztikai Hivatal adatai

20 "Competitiveness of the fast track"

www.inforegio.cec.eu.int/wbover/overstor/stories/E/AIDE/st83-EN.htm/

21 Alonso-Izquierdo, 1999, 97. és Caixa Catalunya adatok

22 Hercsuth, 2000

23 Kyriacou - Roca i Sagalés, 1998

24 www.inforegio.org

25 Rubio, 1997, 123.

26 Az eredményes reformkilitások egy időre csökkentek 2000. márciusában, amikor a Partido Popular abszolút többséget szerzett a Cortesben.

27 Baden-Württemberg, Lombardia, Rhones-Alpes régiókkal együtt

28 A külgazdasági nyitottság mutatója ((exp. + imp.)/GDP) 1980-ban 34,8%, 1998-ban már 64,6% volt.